

Arme en rijke sterfte

Halverwege de negentiende eeuw wist men het al: de armsten onder de bevolking planten zich sneller voort dan de rijken. Het was voor velen een reden tot zorg. Onderzoek van de Centrale Commissie van de Statistiek naar het verband tussen welstand, vruchtbaarheid en sterfte in Amsterdam (1894) moest een antwoord geven op de vraag of niet ‘de grootere nataliteit wellicht door meerdere sterfte wordt opgewogen.’

Het onderzoek in Amsterdam naar het verband tussen welstand, vruchtbaarheid en sterfte was ingesteld op voorstel van mr. N.G. Pierson, lid van de Centrale Commissie voor de Statistiek. Hij had kennis genomen van een onderzoek in de gemeente Utrecht, uitgevoerd in 1893, waaruit naar voren was gekomen dat personen die inkomstenbelasting betaalden minder kinderen kregen dan personen die geen inkomstenbelasting betaalden. Een bijzondere raadscommissie daar had dit verband onderzocht in het bredere kader van een onderzoek naar de omvang van de werkloosheid in de gemeente. De raadscommissie constateerde in haar rapport ‘dat de snelheid van vermenigvuldiging van den financieel zwakken in verhouding staat tot die der financieel sterkeren nagenoeg van 8 tot 5.’

Proefonderzoek

De grotere vruchtbaarheid in de financieel zwakste buurten bleek ook in Amsterdam. Tegelijkertijd werd geconstateerd dat in de armste buurten ook de zuigelingen- en kindersterfte hoger was dan in de rijkste buurten. Voorts nam de zuigelingen- en kindersterfte toe met de grootte van het gezin.

Het wijkonderzoek leverde niet de gewenste nauwkeurigheid op. Daarom deed de Centrale Commissie voor de Statistiek in 1896 een proefonderzoek in 786 gezinnen in Dordrecht naar het verband tussen vruchtbaarheid, welstand en kindersterfte. Dat onderzoek bevestigde wat bekend was uit Amsterdam, te weten dat toename van de welstand gepaard gaat met daling van de vruchtbaarheid en daling van de sterfte.

Die bevindingen leidden tot een grootschalig vervolgonderzoek in Rotterdam, een jaar later.

Het Rotterdamse onderzoek werd gedaan onder een kleine vierduizend echtparen die trouwden in de periode 1877–1881.

Niveaoverschillen

Van alle kinderen die uit deze echtparen zijn geboren zijn de gegevens opgenomen. Op deze wijze zijn voor het onderzoek 20,9 duizend dood- en levendgeboren kinderen in het onderzoek betrokken, geboren uit 3972 huwelijken. Precies 5005 kinderen (23,9 procent van alle geborenen) stierven voor hun vijfde jaar, van wie 3181 (15,2 procent) in het eerste levensjaar, 649 kinderen (3,1 procent) zijn levenloos aangegeven.

Gegroepeerd naar welstand – grondslag: de huurwaarde van de woning – verschilden geboorte en sterfte aanzienlijk. Minder welvarende gezinnen waren kinderrijker dan welvarende gezinnen, de kindersterfte was er hoger. Algemeen was – opnieuw – de conclusie dat de zuigelingensterfte en de kindersterfte afnamen met het toenemen van de welstand. Los van de welstand, bestonden er grote niveaoverschillen in de zuigelingensterfte en de kindersterfte naar de grootte van de gezinnen. In Rotterdam was de kindersterfte in de gezinnen met 6 of meer kinderen anderhalf- tot tweënhalfmaal zo hoog als in de gezinnen met 1, 2 of 3 kinderen.

Steden en platteland

Was een dergelijk verband tussen welstand, vruchtbaarheid en sterfte nu een fenomeen dat typisch was voor (grote) steden? Om dat na te gaan, heeft de Centrale Commissie voor de Statistiek het onderzoek in 1900 herhaald in vier steden en veertig plattelandsgemeenten, verspreid over het land.

In dat onderzoek zijn uiteindelijk 4,7 duizend huwelijken betrokken, waaruit 23,7 duizend kinderen zijn geboren. De conclusies die de onderzoekers eerder trokken uit het stedelijke materiaal bleven overeind. Het verband tussen welstand, vruchtbaarheid en kindersterfte kon andermaal worden aangetoond. In de eerste plaats was het aantal geborenen per gezin kleiner als de welstand groter was. Ook waren bij grotere welstand de zuigelingen- en kindersterfte lager. In de meer welvarende gezinnen daalden de sterften sneller dan de geboorten, zodat in deze gezinnen meer kinderen bleven leven. De kindersterfte nam toe met de daling van de welstand, maar ook met de grootte van het aantal geborenen per gezin. Voorzichtig waagden de CCS-onderzoekers zich aan een verklaring van deze sterfteverschillen: in grote gezinnen kon minder zorg worden besteed aan het individuele kind, wat ertoe leidde dat 'de minder levenskrachtige kinderen door de sterkeren verdrongen worden'. Omgekeerd deed volgens de onderzoekers een hoge sterfte in het gezin verlangen naar uitbreiding van het gezin. Het eerste (kindertal beïnvloedt de sterfte) achtten de onderzoekers van toepassing in de laagste welstandsgroepen, het tweede (sterfte beïnvloedt het kindertal) in de hoogste welstandsgroepen.

Levensloop

Leven en dood discrimineerden dus wel degelijk naar welstand. Uit de oudste internationale onderzoeken over de sociaal-economische sterfteverschillen blijken zeer grote sterfteverschillen naar sociaal-economische positie, in het bijzonder op jonge leeftijd. Het oudste onderzoek gaat terug tot de zeventiende eeuw. In Genève is uit kerkelijke registers de levensloop gereconstrueerd van een steekproef uit de Geneefse bevolking. De rijkste groepen hadden er destijds bij geboorte een levensverwachting van 36 jaar, voor de armste groepen was dat maar 18 jaar. De zuigelingensterfte was in de eerste groep 21 procent en in de laatste groep 36 procent. Het Nederlandse onderzoek is niet zo oud. De oudste gegevens over (zuigelingen)sterfte naar welstand dateren van de jaren vijftig van de negentiende eeuw. Ze hebben betrekking op de sterfte in Hilversum en in enkele Amster-

damse buurten. In Hilversum (1850-1859) was de zuigelingensterfte in gezinnen van fabrieksarbeiders twee- tot driemaal zo hoog als onder neringdoenden en rentenierende burgers. In Amsterdam (1854-1859) liep de sterfte van jonge kinderen uiteen van 20 procent in de goeude buurten tot 26 procent in de arme buurten. De gestandaardiseerde sterfte verschilde van 2,1 per 100 persoonsjaren in de rijkste buurten tot 3,2 per 100 persoonsjaren in de armste buurten.

Sociaal-economische status

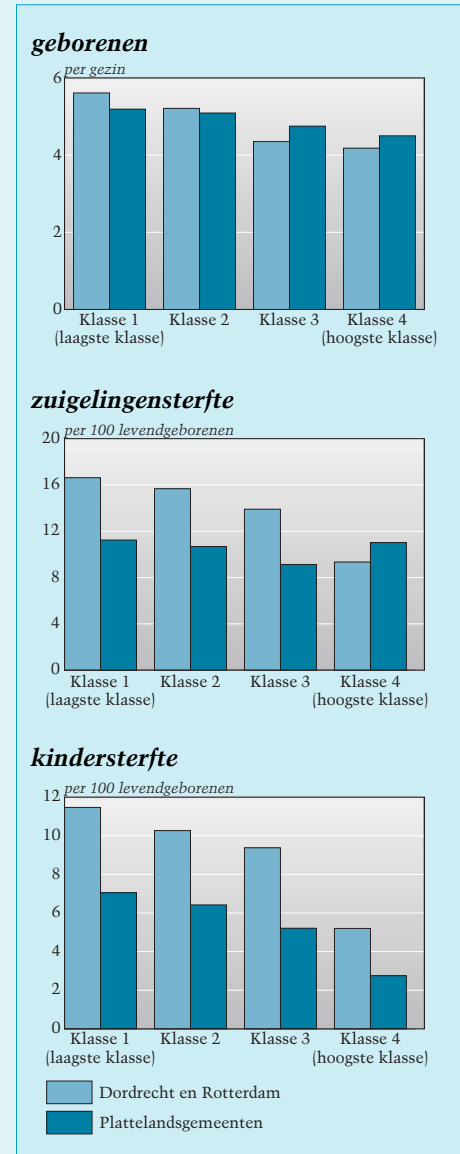
Later onderzoek bevestigde de algemene conclusies uit het onderzoek, al waren de verschillen per welstandsniveau minder extreem. CBS-directeur H.W. Methorst publiceerde in 1935 de resultaten van een onderzoek naar nataliteit en kindersterfte in verband met welstand in vier steden (Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Dordrecht) en 103 plattelandsgemeenten. De kindersterfte verminderde tussen 1897 en 1927 sterk, van 24,8 per 100 levendgeborenen tot 9,3 per 100 levendgeborenen in de steden, en van 16,5 per 100 tot 9,3 per 100 op het platteland. De cijfers daalden bij toenemende welstand, zowel in de steden als in de plattelandsgemeenten. Verdwenen zijn de verschillen in (zuigelingen)sterfte thans nog steeds niet. Uit zojuist gepubliceerd CBS-onderzoek naar de effecten van sociaal-economische status, c.q. inkomen, op de sterfte op het niveau van postcodegebieden blijkt dat de gestandaardiseerde zuigelingensterfte in 1996/1999 – nog steeds – het hoogst is in de postcodegebieden met de laagste welvaart en het laagst in de postcodegebieden met de hoogste welvaart. ◀

Ronald van der Bie

Onderzoek naar het 'Verband tusschen welstand, nataliteit en kindersterfte', *CBS, Maandcijfers*, No. 2 (1899), 70-80; No. 3 (1900), 84-106.

Coen van Duin en Ingeborg Keij, 'Zuigelingensterfte', *Maandstatistiek van de bevolking 2002*, nr. 2.

Geboorte, zuigelingensterfte en kindersterfte naar welstand, 1899/1900

Gestandaardiseerde zuigelingensterfte naar welvaartsgroep, 1996/1999

